

Andrzej Źaki

Bilans prac wykopaliskowych w Polsce w latach 1945-1949

Ochrona Zabytków 3/2-3 (10-11), 73-84, 181, 183-184

1950

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OCHRONA ZABYTEKÓW

ROK III.

NR 2-3 (10-11)

Ryc. 40. Zofipole, pow. Miechów. Ścięta przez orkę kopuła pieca garncarskiego po odpreparowaniu.

BILANS PRAC WYKOPALISKOWYCH W POLSCE W LATACH 1945—1949

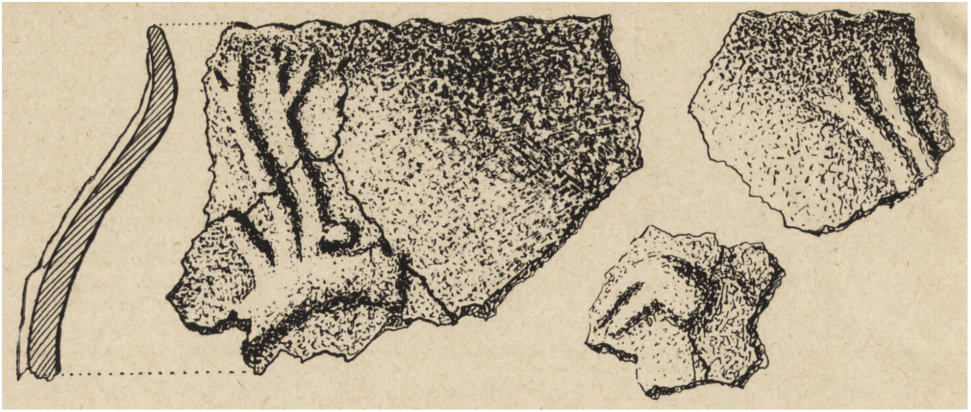
ANDRZEJ ŻAKI

Nie będzie chyba przesady w stwierdzeniu, że powojenne czterolecie na gruncie polskim jest krokiem milowym w rozwoju dwóch nauk, posługujących się w metodzie badawczej techniką wykopaliskową: archeologii przedhistorycznej (prehistorii) i historycznej.

W dziedzinie prehistorii obserwujemy niespotykany dotychczas rozmach, którego widomą, zewnętrzną oznaką jest zorganizowanie 7 katedr tej dyscypliny na uniwersytetach (przed wojną 5), rozwinięcie dużego ruchu wydawniczego (podwojenie ilości wydawnictw), powstanie szeregu nowych placówek muzealnych, a wreszcie przeprowadzenie prac wykopaliskowych na paru tysiącach stanowisk!

Na polu archeologii historycznej mamy do zanotowania w omawianym okresie sukces równie niemały, mianowicie zainicjowanie pierwszych nowoczesnie pojętych prac terenowych, czyli po prostu założenie rzetelnych podwalin pod gmach tej nauki w Polsce.

Nasze powojenne prace wykopaliskowe — prowadzone nierzadko na skalę i modłę nigdzie dotąd nie stosowaną — wysuwają archeologię pol-

Ryc. 41. Igołomia, pow. Miechów. Fragmenty neolitycznego naczynia z reliefem.

ską na jedno z czołowych miejsc w świecie, a bezwzględnie na pierwsze miejsce w Europie środkowej.

W ramach niniejszego krótkiego artykułu trudno omówić szczegółowo rezultaty tych czteroletnich badań w niezliczonych punktach kraju — trudno też w pełni przedstawić walory naukowe dokonanych odkryć, gdyż to wymagałoby od czytelnika orientacji w całokształcie problematyki prehistorycznej, a częściowo też — historycznej, geologicznej, paleobotanicznej itp. Z konieczności zatem ograniczymy się tu do przeglądu niektórych tylko, najważniejszych osiągnięć, przechodząc je w kolejności chronologicznej.

Spośród stanowisk ze starszej epoki kamienia (Paleolitu) duże znaczenie posiada obozowisko łowców mamuta w Krakowie na Zwierzyńcu, pod kopcem Kościuszki. W wyniku badań znaleziono tu wielką ilość narzędzi i odpadków krzemienych (około 10 000 okazów), wśród których rozpoznano m. in. wyroby z surowców świętokrzyskich; odkryto również pierwsze wyroby z obsydianu i radiolarytów słowackich. Znajdźiska te — typologicznie i stratygraficznie odpowiadające zabytkom początkowego stadium paleolitu młodszego — są ważnym śladem najdawniejszych stosunków kulturowych pomiędzy terenami podkrakowskimi a północną Małopolską i Zakarpaciem. Przekopanie na Zwierzyńcu grubych pokładów lessowych na przestrzeni około 200 m² umożliwiło poczynienie szeregu obserwacji i dokonanie prób synchronizacji zjawisk geologicznych z prehistorycznymi, uchwycenie procesu tworzenia się lessu, istnienia wahań klimatycznych itp.

Również ciekawie zapowiadają się wyniki paroletnich wykopalisk na bogatych w przemysły paleolityczne stanowiskach otwartych w okolicach Iłży w Kieleckim. Szkoda tylko, że dotychczas żadnego sprawozdania z tych prac nie opublikowano.

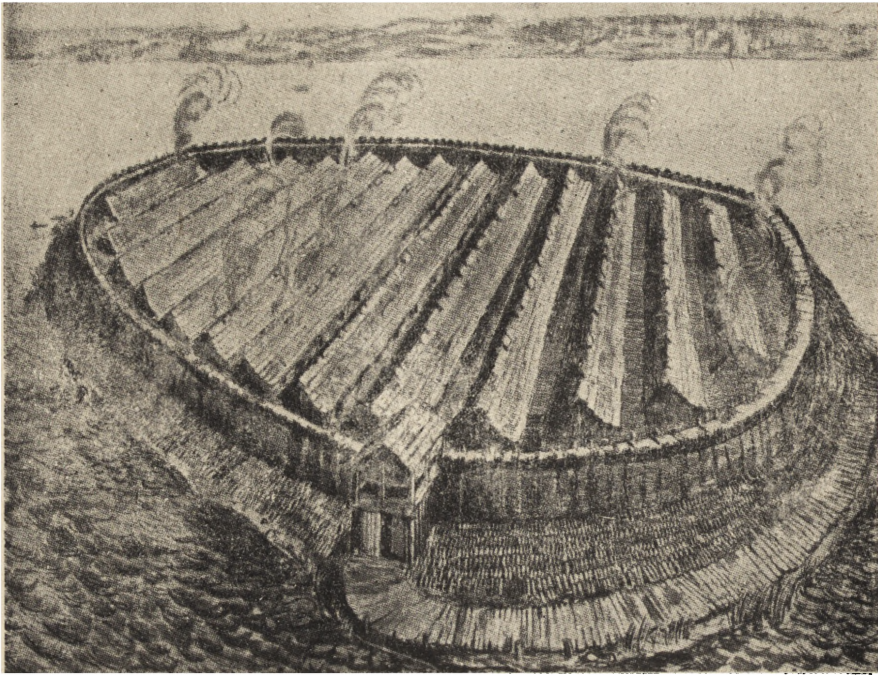
Badania stanowisk z młodszego epoki kamienia (neolitu) doprowadziły do szeregu nieprzeciętnych odkryć. W Łęzkowicach

i Targowisku, w pow. bocheńskim, odsłonięto kilkadziesiąt jam mieszkalnych i odpadkowych najstarszej ludności rolniczej, przybyłej z terenów naddunajskich (tzw. kultury ceramiki wstęgowej rytej), znajdując wiele materiału ceramicznego, narzędzi krzemiennych i kamiennych. Podobne rezultaty osiągnięto w Zofipolu (gm. Igołomia) w pow. miechowskim, gdzie m. in. odkryto pierwszy w Polsce grób szkieletowy osobnika tej kultury. W tej samej miejscowości stwierdzono gęste osadnictwo później przybyłych grup tej ludności (kultury: wstęgowej klutej, morawskiej malowanej, nadcisańskiej, promienistej). Natrafiono na szereg ziemianek o rozmaitych kształtach, w bogatej zaś ceramice wyróżniono typy, niespotykane dotychczas na naszych ziemiach, np. wykwintne puchary na pustej nóżce, ozdobione czarnym ornamentem meandrycznym (ryc. 46 i 47). W sąsiadującej z Zofipolem Igołomii rozkopano fragment rozległej osady tzw. kultury ceramiki promienistej, wydobywając olbrzymią ilość różnych przedmiotów z gliny, kamienia, krzemienia, kości, rogu, miedzi, unikatowe naczynia z reliefami (ryc. 41). Odkryto tu także pierwszy w Polsce pewny grób szkieletowy i pierwszy grób symboliczny (cenotaf) tej kultury, oraz wiele cennego materiału zoologicznego i botanicznego.

W Ćmielowie, pow. Opatów, w sąsiedztwie wielkiej neolitycznej kopalni krzemienia, leżącej na terenie wsi Krzemionki, rozkopana została osada

Ryc. 42. Las Stocki, pow. Puławy. Grób szkieletowy kultury pucharów lejowatych. (Fot. S. Nosek).

Ryc. 43. Biskupin, pow. Żnin. Gród kultury łużyckiej w rekonstrukcji rysunkowej St. Łuczaka.

północno-zachodnich przybyszów (tzw. kultury pucharów lejowatych), dostarczając dużej ilości rozmaitych zabytków, zaś w pow. puławskim, w miejscowości Las Stocki, odkryto i zbadano największe w Polsce cmentarzysko tej kultury (ryc. 42.) Zaobserwowano tu po raz pierwszy istnienie grobów zbiorowych oraz innych anomalii w zakresie obrządku pogrzebowego (np. brak czaszki przy niektórych szkieletach i umieszczanie w jej miejscu amfory glinianej, ucięcie ręki i włożenie jej do ust).

Z wczesnych okresów epoki brązu na wymienienie zasługuje stanowisko w Łubnej, pow. Sieradz, gdzie znajduje się bodaj największe na naszych ziemiach cmentarzysko kurhanowe ludności tzw. kultury trzcinieckiej. Rozkopano tu 25 kurhanów — na ogólną ilość 30, stwierdzając, że wyposażenie grobowe zmarłych, chowanych w tych kurhanach na danym poziomie lub w jamach poniżej poziomu i obstawianych niekiedy kamieniami, było skromne, najczęściej składające się z niedużej ozdoby brązowej, wyjątkowo z pierścienia ze złotego drutu o zwoju powrotnym, i nielicznej ceramiki. Materiały z Łubnej i kilku innych, nieco późniejszych stanowisk (Konstantynów, Krokorzycze, Głowo itd.), wykazują zążębianie się kultury trzcinieckiej z kulturą łużycką i stanowią punkt wyjścia do prób nowego rozwiązania kwestii genezy kultury łużyckiej (ca. 1300—300 przed Chr.), uważanej niemal przez wszystkich uczonych polskich za prasłowiańską.

Duże znaczenie dla tego problemu posiada też odkrycie i rozkopanie wczesnołużyckiego cmentarzyska ciałopalnego (III—IV okres ep. brązu) w Zofipolu pod Igołomią, na którym stwierdzono pewne przeżytki elementów neolitycznych i wczesnobrązowych (kult. ceramiki promienistej i trzcinieckiej) oraz obecność najstarszej w tej kulturze ceramiki guzowej. Znalezione tu nadto pierwszy grób symboliczny tej kultury.

Poważne wyniki dały również badania cmentarzysk „Łużyckich“ w Podkonicach, pow. Rawa Mazowiecka (IV okres brązu; liczne zabytki brązowe), w Topornicy, pow. Zamość (V okres brązu; różnorodność ceramiki, figurka ptaszka z rozpostartymi skrzydłami itp.), wreszcie w Konażówce, pod Książem Wielkim, pow. Miechów (V okres brązu i początki epoki żelaza), gdzie natrafiono ponadto na ślady — przypuszczalnie współczesnej — osady.

Najbardziej znanym, a bez wątpienia ogromnie dla nauki ważnym stanowiskiem z wczesnej epoki żelaza jest Biskupin w pow. żnińskim. W rezultacie powojennych wykopalisk odkryto na półwyspie Jeziora Biskupińskiego dalszą część zatopionej warowni ludności kultury łużyckiej. Stwierdzono, że w grodzie było 11 ulic poprzecznych i jedna ulica okrężna, potężny wał o konstrukcji skrzyńcowej, częstokół, falochron, droga dojazdowa i brama (w innym miejscu, niż dotychczas przypuszczano). Wzdłuż ulic stały domy drewniane ze ścianami konstrukcji sumikowo-łatkowej, ściśle przylegające do siebie i okryte jednym długim dachem (ryc. 43). Postępujące zawilgocenie zmusiło mieszkańców parokrotnie do podwyższania podłóg domostw, ulic i wału. Uzyskany z badań olbrzymi materiał zabytkowy (kilkaset tysięcy okazów!) pozwala na dokładne odtworzenia

Ryc. 44. Zofipole, pow. Miechów. Widok kilku pieców wielkiej osady garncarskiej z ok. IV—V w. po Chr. w trakcie prac wykopaliskowych

warunków bytowania ówczesnej ludności, jej prac, stosunków społecznych, zwyczajów, walki z naturą i wrogiem (Scytami i plemionami północno-słowiańskimi). W wykopaliskach biskupińskich współpracowali z prehistorykami geologowie, morfologowie, zoologowie, antropologowie.

Z prac, prowadzonych na stanowiskach późniejszych okresów (przedrzymskiego i rzymskiego, ca. 400 a — 400 p. Chr.) na wzmiankę zasługuje częściowe zbadanie w Sokołowicach, pow. kościański, cmentarzyska i współczesnej mu osady kultury pomorskiej o kilku chatach czworokątnych ze ścianami plecionkowymi. W Wymysłowie, pow. Gostyń, rozkopano planowo bogate w zabytki cmentarzysko wenedzkie, liczące ok. 400 grobów, stwierdzając jednocześnie używalność pola cmentarnego w okresach wcześniejszych, w czasie rozwoju kultury łużyckiej i pomorskiej, co stanowi jeszcze jeden dowód ciągłości osadniczej i bliskiego pokrewieństwa wspomnianych kultur.

Z późnej fazy okresu rzymskiego lub z okresu wędrówek ludów niepoślednie znaczenie posiada odkrycie (1946) i permanentne badanie największego ze znanych na świecie ośrodka przemysłu garncarskiego w parokrotnie już wzmiankowanym Zofipolu pod Igołomią. Do końca 1949 r. zbadano tu 34 piece do wypalania naczyń, skupione gęsto na wąskim pasie załomu terasy wiślanej (ryc. 45), wydobyto olbrzymią ilość ceramiki tzw. siwej, toczonej na kole i rozmaitych innych zabytków. Istnieją ślady, wskazujące, że osada garncarska rozciągała się na znacznej przestrzeni w kierunku sąsiedniej wsi Tropiszów, gdzie w latach 1930-34 odkryto podobne do zofipolskich piece ceramiczne. Fakt ten wskazuje, że mamy tu do czynienia z wielkim ośrodkiem wytwórczym, którego pełne zbadanie (zwłaszcza po odnalezieniu chat i cmentarza) oświetli wydatnie stosunki społeczno-gospodarcze owej doby.

Współczesne osadzie zofipolskiej cmentarzysko ciepłopalne z ceramiką siwą, toczoną na kole oraz lepioną ręcznie, rozkopano w Woli Błędowej, pow. Brzeziny, znajdując m. in. wiele fragmentów importowanych naczyń rzymskich typu „terra sigillata“ z podpisami fabrykantów.

O k r e s w c z e s n o h i s t o r y c z n y (i h i s t o r y c z n y) doczekał się obecnie bardzo sumiennych badań. Na szeregu punktów przeprowadzono wielkie prace wykopaliskowe. I tak:

W Gnieźnie, na górze Lecha, obok katedry, odsłonięto 10 warstw osadniczych. W 4 najstarszych warstwach (VIII—XII w.) odkryto fragmenty dwóch wałów konstrukcji rusztowej drewniano-ziemnej. Pierwszy wał, niższy, znajdujący się przy brzegu wzgórza, należał do podgrodzia, drugi zaś, wyższy i silniejszy, bronił grodu właściwego. Między oboma wałami na podgrodziu znaleziono resztki drewnianych domów o węglowej konstrukcji ścian (ryc. 48). W obrębie 6 warstw historycznych odkryto fundamenty średniowiecznej kanonii i studnię. Wydobyto obfite materiały zabytkowe w postaci ceramiki, narzędzi kościanych i metalowych, wyroby skórzane oraz resztki roślin uprawnych i dziko rosnących.

Ryc. 45. Zofipole, pow. Miechów. Rozmieszczenie pieców i jam przypieczowych.

Na Ostrowie Lednickim, pow. Gniezno, stwierdzono w wyniku prac ślady zamieszkiwania w okresie wczesnohistorycznym całej przestrzeni wyspy. Prócz fundamentów świątyni i zamku romańskiego odkopano tu duży wał obronny, zamykający 1/3 jej powierzchni, oraz drugi, silny wał wcześniejszego grodu. Oba wały posiadały tę samą konstrukcję — rusztową. Nad brzegiem jeziora naprzeciw mniejszej wyspy „Ledniczki“, odkryto resztki konstrukcji drewnianych, być może przybrzeżnego wału (ryc. 49).

W Poznaniu, na Ostrowie Tumskim, badania odsłoniły fragmenty grodu z drugiej połowy X wieku. Gród ten posiadał kształt owalny, obwiedziony był wałem drewnianym o konstrukcji przekładkowej i kamienną „ławą“ o szerokości 6 m. Obejmował on niewielką przestrzeń mieszkalną (100 > 60 m), natomiast podgrodzie było znacznie większe. Znalaziono wiele różnorodnych zabytków, szczególnie ceramiki, narzędzi kościanych, ozdób z szkliska itp.

Ryc. 46 i 47. Zofipole. Rozwinięte i częściowo zrekonstruowane motywy zdobnicze na naczyniach neolitycznych.

Ryc. 48. Gniezno. Resztki drewnianych budowli z okresu wczesnohistorycznego.

W Kruszwicy odnaleziono ślady grodu piastowskiego na Górze Zamkowej i na przyległym wzgórzu. Początki grodu tego sięgają mogą VIII w. (na razie tylko poszlaki). Najwięcej zabytków pochodzi z XI i XII wieku (ceramika ze znakami garncarskimi). Odślonięto również gotycki budynek i resztki średniowiecznych umocnień podstawy Góry Zamkowej.

W Krakowie na Wawelu odkryto na zachodnim krańcu wzgórza fragment spalonego wału palisadowego, a na dziedzińcu arkadowym narożnik jakiejś budowli sprzed połowy XI w., wzniesionej z kamieni takich samych, jakich użyto do budowy najstarszego kościoła wawelskiego św. Feliksa i Adaukta¹⁾. Odkrywki na dziedzińcu arkadowym, uwidaczniające nawarstwienia, pozwalają przypuszczać, że renesansowy poziom tegoż dziedzińca leżał około 150 cm poniżej dzisiejszego i utworzony był ze zbitego miału ceglanego niekiedy 30 cm grubości. Na dziedzińcu zewnętrznym odkryto fundamenty zburzonych kościołów św. Michała i Jerzego.

W Wiślicy na grodzisku rozpoznano w toku badań dwie warstwy kulturowe, zarówno w umocnieniach grodu, jak i w jego wnętrzu. Starsze umocnienia stanowił wał kamienny, młodsze — wał drewniany konstrukcji rusztowej. Wewnątrz grodu odślonięto w starszej warstwie kulturowej

¹⁾ Badania 1950 r. przyniosły odkrycie całości fundamentów tej budowli, oraz szereg innych ważnych rezultatów. Relacje o nich zamieścimy w następnym numerze *Ochrony Zabytków*. (Red.)

Ryc. 49. Ostrów Lednicki. Drewniana konstrukcja przy brzegu jeziora.

ślady budynku czworobocznego, który został zniwelowany pod budowę innego budynku o konstrukcji plecionkowej, odpowiadającego chronologicznie warstwie młodszej. Znalezione w warstwach zabytki pozwalają datować ten gród na XI i XII wiek.

W Tumie pod Łęczycą badania pozwoliły ustalić, że na kępie wśród bagnistej doliny Bzury istniało osadnictwo w epoce kamienia i w dobie rozwoju kultury łużyckiej. Pierwsze umocnienia w postaci dwóch równoległych palisad powstały prawdopodobnie w IV wieku po Chr. Później, w VI—VIII w. po zniszczeniu się tych palisad usypano nad nimi wał ziemny z zasiekami z bierwion. W roku 1107 — jak świadczy Gall i potwierdzają wykopaliska — Bolesław Krzywousty odnowił umocnienia, budując ostatni, najsilniejszy wał drewniano-ziemno-kamienny, a przed nimi trzy małe wały. W obrębie wałów, tuż przy nich, stały domostwa, środek zaś dziedzińca był na ogół niezabudowany; odkryto tu tylko głęboką studnię, cembrowaną dranicami, włączanymi na zrzęb. Poza grodem. na przyległej kępie znajdowała się mała osada pogrodowa, nieobronna. Upadek ostatniego grodu przypada na drugą połowę wieku XIII. Wśród zabytków ruchomych zasługują na uwagę liczne monety, wyroby kościane, strzała drewniana itp.

W Gdańsku, na Starym Mieście, odkryto w 1948 r. grodzisko wczesnodziejowe. Odślonięto cztery poziomy domów drewnianych z XII/XIII—XIV w. (ryc. 50). ustawionych gęsto wzdłuż dwóch ulic, zbiegających się pod ostrym kątem. Domy z czterech poziomów stały na ogół w tym samym miejscu; w poziomach niższych były nieco większe, niż w górnych. Znalezione mnóstwo zabytków, wiążących się z rybołówstwem, tkactwem.

szewstwem, bednarstwem, ciesiołką, budownictwem łodzi, garncarstwem itp. Szczególnie ciekawym znaleziskiem są gęśle pięciostrunowe, najstarszy tego rodzaju instrument na terenie całej Słowiańszczyzny. W pobliżu domostw natrafiono na część wału konstrukcji rusztowej, otaczającego gród. Wał ten uległ jakiemuś pożarowi i był odnawiany.

W Szczecinie, na dwu dziedzińcach zamkowych, odkopano pozostałości fundamentów po kaplicy względnie kościele św. Ottona z XIV w., resztki muru cmentarnego oraz trzy poziomy osadnicze z XI i pocz. XII w. z zachowanymi podwalinami chat drewnianych o zrębowej konstrukcji ścian, a przy nich plecionki z gałęzi (pryzby?).

W Biskupinie, w warstwach, zalegających powyżej zatopionej osady obronnej kultury łużyckiej, odkryto dalsze partie drewnianych konstrukcyj grodu prapolskiego z okresu przedpiastowskiego, znajdując przy tym wiele zabytków ruchomych.

W Lutomiersku, pod Łodzią (pow. łaski), zbadano cmentarzysko wczesnohistoryczne z XI wieku. Niezwykle bogate wyposażenie kilkunastu grobów w broń typu skandynawskiego i zachodnioeuropejskiego, dalej w wiadra żelazne, podobne, jakie znamy z nad Ładogi, w pisanki emaliowane typu kijowskiego, obcą ceramikę i inne zabytki, wskazują, że obok ludności polskiej pochowano na cmentarzysku zapewne członków drużyny wargo-ruskiej, częściowo jeszcze pogańskiej, towarzyszącej jakiemuś wygnanemu z Rusi kniaziowi, który znalazł tu azyl.

W Sobótce, na Śląsku, we wnętrzu dawnego kościoła parafialnego odkryto fundamenty założenia kościoła romańskiego i gotyckiego oraz wątków

Ryc. 50. Gdańsk. Fragment odsłoniętych resztek domostw osady wczesnohistorycznej.

romańskich i gotyckich, ukrytych w murach dzisiejszego kościoła barokowego.

W Opolu, na terenie zamkowym, odkryto fragmenty murów obronnych o gotyckim wątku i ślady starszej osady słowiańskiej. Znalezione wiele zabytków z drzewa (klepki, miski) oraz cenne materiały botaniczne i zoologiczne.

W Cieszynie zbadano dolne partie kaplicy zamkowej oraz przylegające doń warstwy kulturowe. Uzyskany materiał zabytkowy wskazuje na potrzebę liczenia się z możliwością powstania rotundy przed XII w.

W Warszawie, na budowanej Trasie W—Z, natrafiono na ślady osadnictwa wczesnohistorycznego (domostwa drewniane, ceramika itp.) przy ul. Miodowej i na Krakowskim Przedmieściu. Odkryto fundamenty dawnego klasztoru Bernardynek wraz z całym przyległym doń systemem wodno-kanalizacyjnym, resztki murów kościoła Wniebowzięcia N.M.P. z pocz. XVII w., oraz szereg innych zabytków ruchomych i nieruchomych.

Powyższy przegląd najważniejszych wyników powojennych prac wykopaliskowych nie byłby kompletny, gdyby nie wspomnieć — przynajmniej ogólnikowo — o stanowiskach, rozkopanych na mniejszą skalę: wstępnie czy sondażowo. Liczba ich jest wysoka, w setki idąca, a rezultaty — choć skromne, gdy się je rozpatruje oddzielnie — po zebraniu i zesumowaniu wypełniają wiele luk i białych kart w naszej znajomości dziejów i pradziejów. Dają one obraz gęstości dawnego osadnictwa, zasięgów kulturowych i rozprzestrzenienia pewnych pojedynczych zjawisk z zakresu różnych dyscyplin. Wystarczy nadmienić, że dzięki nim uzyskano w województwie krakowskim i rzeszowskim — a częściowo też w poznańskim i łódzkim — prawie kompletny wykaz grodzisk kultury łużyckiej i prapolskiej, który umożliwi dokonywanie prób wyznaczania ośrodków i zasięgów władzy plemiennej Prasłowian czy Prapolan.

Oceniając ogólnie przedstawione w grubych zarysach nasze prace wykopaliskowe z lat 1945—1949 — na tle prac przedwojennych, obecnych możliwości (głównie personalnych) i akcji badawczej w innych krajach — możemy mówić o naprawdę dużych dokonaniach.

Pomimo pewnych niedociągnięć, spowodowanych głównie brakiem wyszkolonego do prac archeologicznych personelu pomocniczego, niedostatecznym niekiedy wyposażeniem technicznym ekspedycji, niejasnym ustawodawstwem w zakresie ochrony zabytków itp., — na odcinku naukowym zanotować musimy zgromadzenie w dość krótkim czasie ogromnego materiału faktycznego i spostrzeżeniowego, który już dziś w nowym świetle stawia wiele problemów, a w przyszłości — po dokładnym opracowaniu analityczno-porównawczym — pozwoli na rzetelne rozstrzygnięcie szeregu zagadnień społecznych, politycznych, etnicznych i in. z naszej bliższej i zamierchłej przeszłości. Ważne jest tu wciągnięcie do współpracy z archeologami wielu przedstawicieli nauk niekiedy bardzo odległych, np.

architektów czy chemików (ci ostatni dokonywują m. in. prób datowania zabytków organicznych na podstawie badań koncentracji promieniotwórczego izotopu węgla). Niepoślednie znaczenie posiada również aspekt dydaktyczno-propagandowy prac wykopaliskowych, mianowicie szkolenie kadr pracowników terenowych i rozszerzanie idei poszanowania i ochrony zabytków wśród najszerszych mas społeczeństwa. Na tym odcinku akcja wykopaliskowa zdziałała wiele, może więcej, niż dałaby lektura i pogadanki.

Bilans powojennego czterolecia prac wykopaliskowych w Polsce jest zatem bezwzględnie dodatni. Jeśli nie osłabnie rozmach badawczy — którego źródła i motory tkwią niewątpliwie w powojennym zapale do pracy, w powszechnym zainteresowaniu problemami początków Słowiańszczyzny i Polski, w zrozumieniu i wybitnej pomocy ze strony czynników państwowych — jeśli nie zostanie zahamowana zakrojona na wielką skalę tzw. akcja millenium — możemy w przyszłości oczekiwać jeszcze poważniejszych osiągnięć.

ИЗЛОЖЕНИЕ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

ИТОГИ АРХЕОЛОГО-РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫХ ТРУДОВ В ПОЛЬШЕ 1945—1949 Г.

Послевоенное четырехлетие в Польше составляет большой шаг в развитии доисторической и исторической археологии. Свидетельствует об этом учреждение на польских университетах 7 новых кафедр доистории, развитие значительного издательского движения, возникновение новых доисторических музеев и производимые в большом масштабе местные раскопочные исследования.

К важнейшим открытиям из старшей каменной эпохи (палеолита) принадлежит обнаружение следов лагеря охотников за мамонтом в Кракове, под Курганом Косцюшка. Найдено здесь свыше 10.000 предметов кремневых орудий и обломков, представляющих собою важный след древнейших культурных сношений краковской территории с северной Малопольшей и Закарпатием. Расследования стоянок из младшей каменной эпохи (неолита) принесли тоже многочисленные незаурядные открытия, особенно в бохненском уезде краковского воеводства. Равным образом немаловажно открытие гончарного поселения в Зофиполе, где между прочим обнаружено первую в Польше скелетную гробницу принадлежащую к культуре ленточной гравированной керамики. В Цмелёве, опатовского уезда, раскопано поселение северо-западных пришельцев (т. н. культуры воронкообразных бокалов), в пулавском же уезде, в местности Ляс Стоцкий открыто и исследовано самое большое в Польше кладбище этой культуры. Из ранних периодов бронзовой эпохи обнаружено ряд курганов в с. Лубна, серадзкого уезда. Представляют они наибольшее в Польше курганное кладбище т. н. тржинецкой культуры. Эти находки обнаруживают сцепления существующие между тржинецкой и лужицкой культурой, составляя при том исходную точку для по-

пыток нового решения вопроса о генезисе лужицкой культуры. Мы перечисливаем здесь только самые значительные находки, опуская длинный ряд раскопочных трудов, относящихся к этой эпохе. Для эпохи железа огромный научный интерес представляют раскопки в с. Бискупин, каковые производились в отчетном периоде в большом масштабе, при участии доисториков, геологов, морфологов, антропологов и зоологов. Из позднего фазиса римского периода, или периода переселения народов, следует приписать не последнее значение открытию в 1946 г., наибольшего из известных в мире, центра гончарной промышленности в Зофиполе, недалеко от Кракова. До конца 1949 г. исследовано здесь 34 печи для обжигания посуды и добыто огромное количество керамики и других достопримечательностей. Из ранней исторической эпохи производятся раскопки в следующих местностях: Гнезно, на Ледницком Острове, Познань, Крушвица, Краков (Вавель), Вислица, Тум под Легницей, Гданьск, Щецин, Бискупин, гора Собутка вблизи Вроцлава, Ополе, Цешин и в конце Варшава. Открыто ряд городищ, кладбищ, фундаментов старинных построек, оружия, хозяйственной утвари и т. п. Баланс послевоенного четырехлетия раскопочных трудов в Польше следует безусловно признать положительным.

МИКРООРГАНИЗМЫ МЕЛОВОГО ПЕРИОДА ПОМОГАЮТ ПРИ РАЗЛИЧЕНИИ ТЕХНИК СТЕННОЙ РОСПИСИ

Это краткое изложение более подробной статьи на эту тему, имеющее целью сделать возможным применение поданных способов к практическим задачам. Иногда трудно определить из какого столетия происходит роспись, так как нередко добавки, переделки и поправки составляют серьезное препятствие в распознавании. Не всегда возможно, на основании формальных осо-

расы эти, несмотря на требования всего польского общественного мнения и польского Правительства, находятся до сих пор в обладании правительства Канады. Сейчас ателье занято обновлением фламандского gobelina происходящего из второй половины XVI столетия, изображающего постройку нового ковчага. Gobelen этот имеет размеры м. 4,55 на 3,42 и поверхность его равняется 15,94 м. квадрат. Труды над его консервацией начаты были 15 апреля 1948 г. и в настоящий момент еще не окончены; до сих пор заняли они 9.000 часов работы. Вследствие высоких издержек обновления может оно быть применимо исключительно к тканям, представляющим большую художественную или историческую ценность.

СТАРИННЫЕ АМБАРЫ В ГОР. КАЗИМЕЖ НАД ВИСЛОЙ

В небольшом городке Казимеж над Вислой находится четырнадцать хлебных амбаров происходящих с времен от XIV до XVIII столетия. Построены они из камня и кирпича, а внутренние деревянные конструкции, крыши и т. д., сделаны из лиственницы. Кирпич бывал применяем исключительно только в более трудных архитектурических деталях; кровли покрыты черепицей или гонтом. В настоящее время отстроено совершенно 5 амбаров, привлекающая им исторические формы. Пригодных к отстройке есть еще 6 амбаров. Работы эти производятся из фондов Министерства Культуры и Искусства.

RÉSUMÉS FRANÇAIS

BILAN DES FOUILLES OPÉRÉES EN POLOGNE DE 1945 À 1949

Au cours des quatre années d'après-guerre, en Pologne, un grand pas en avant a été fait dans le développement de l'archéologie préhistorique et historique. On en voit la preuve dans la création de sept nouvelles chaires de préhistoire aux universités polonaises, le grand accroissement du nombre des publications, la fondation de nouveaux musées de préhistoire, enfin en ce que des fouilles ont été opérées à grande échelle.

Parmi les découvertes les plus importantes touchant l'époque paléolithique, citons le camp des chasseurs de mammoths à Cracovie, sous le monticule de Kościuszko. On y a trouvé plus de 10.000 instruments et débris en silex qui témoignent des très anciennes relations culturelles entre les environs de Cracovie, la Petite-Pologne septentrionale et les territoires situés au-delà des Carpathes. Des recherches opérées dans des stations d'époque plus récente (néolithique) ont également conduit à d'importantes découvertes, notamment dans le district de Bochnia, voïevodie de Cracovie. Non moins importante est la découverte d'un centre de potiers

à Zofipol où l'on a trouvé, entre autres, le premier tombeau squelettique, en Pologne, d'un individu appartenant à la culture de la céramique rubanée, gravée. A Ćmielów (distr. d'Opatów) on a mis au jour un centre d'immigrants du nord-ouest (de ce qu'on appelle la culture des coupes en forme d'entonnoir), — à Las Stocki (distr. de Puławy) on a découvert et soumis à des recherches le plus grand cimetière de cette culture en Pologne. Pour ce qui est des premières périodes de l'époque du bronze, on a découvert quantité de tumulus à Łubna, district de Sieradz. C'est, en Pologne, le plus grand cimetière de tumulus de la population de la culture dite de Trzciniec. Ces matériaux indiquent les liens existant entre cette culture et la lusacienne et constituent le point de départ d'un nouvel essai pour résoudre la question de la genèse de la culture lusacienne (de env. 1300 à 300 av. J.—C.). Nous ne citons ici que les plus importantes découvertes, laissant de côté toute une série de fouilles relatives à cette époque. Pour ce qui est de l'époque du fer, les fouilles de Biskupin ont une très grande valeur scientifique. Elles ont été opérées à grande échelle, au cours de ces quatre années, avec le concours de préhistoriens,

de géologues, de morphologues, d'anthropologues et de zoologues. En 1946, on a fait une découverte des plus importantes: celle du plus grand centre dans le monde entier d'industrie potière, à Zofipol près de Cracovie; il remonte à une phase tardive de l'époque romaine eu à l'époque de la migration des peuples. Jusqu'en fin 1949, on y a soumis à l'examen 34 fours à cuisson et l'on a extrait une très grande quantité de céramique ainsi que d'autres objets historiques. Les fouilles opérées à Gniezno, Ostrów Lednicki, Poznań, Tum près de Łęczyca, Gdańsk, Szczecin, Biskupin, sur la colline Sobótka près de Wrocław, à Opole, Cieszyn et enfin Varsovie, remontent à l'époque du début des temps historiques. On a mis au jour bien des stations fortifiées, des cimetières, des fondations d'anciennes constructions, des armes, des instruments de travail, etc. Ainsi donc le bilan des fouilles opérées pendant les quatre années d'après-guerre est absolument positif.

LES MICROORGANISMES DE L'ÉPOQUE CRÉTACÉE AIDENT À ÉTABLIR LA DIFFÉRENCE ENTRE LES TECHNIQUES DE LA PEINTURE SUR CRÉPI.

C'est ici le résumé d'un travail plus étendu sur l'application des méthodes présentées à des fins pratiques. Il est parfois difficile d'indiquer exactement à quel siècle remonte telle peinture sur crépi, car de nombreuses additions, de nouvelles couches de peinture ainsi que des réparations constituent de sérieux obstacles. Il n'est pas toujours possible, en se basant sur les propriétés de formes de la peinture, de distinguer les premières couches des suivantes, surtout si les nouvelles sont assez rapprochées, dans le temps, des premières. L'auteur donne les moyens de distinguer les carbonates de chaux, c'est-à-dire la chaux provenant du délayant qui éclaireit les couleurs et donne

le blanc dans la technique „fresco secco“, de la chaux provenant de la couleur blanche employée dans la technique à la colle, ou toute autre semblable sur crépi. La méthode consiste à étudier, à l'aide du microscope, les microorganismes qui se trouvent dans les carbonates de chaux. La craie à écrire aussi bien que les calcaires sont principalement d'origine maritime, ils renferment donc de grandes quantités d'organismes végétaux et animaux. Dans les peintures faites à la colle, où l'on a employé la craie comme couleur blanche, ces organismes seront parfaitement visibles. Par contre, le matériel calcaire employé dans la technique „fresco secco“ provient de roches calcaire bien plus denses et cimentées, plus cristallisées, soumises à toute une suite de processus chimiques (cuisson, extinction, etc.); nous n'y trouverons point nos organismes. L'examen est très facile s'il s'agit de distinguer la craie limoneuse de la chaux de la fresque. Il est beaucoup plus compliqué s'il faut étudier les différentes constructions de la craie limoneuse, par ex. de distinguer les repeintures faites également à la craie, ou de découvrir un fond non authentique d'une partie du tableau.

GRENIERS HISTORIQUES À KAZIMIERZ SUR LA VISTULE.

Il y a, dans la petite ville de Kazimierz sur la Vistule, quatorze greniers à blé qui remontent du XIV-e au XVIII-e s. Ce sont des constructions en maçonnerie, les charpentes de soutien et du toit sont généralement en mélèze. La brique n'était employée qu'exceptionnellement pour certains détails d'architecture plus difficiles; les toits sont recouverts de bardeaux ou de tuiles. On a aujourd'hui entièrement reconstruit cinq greniers en leur redonnant leurs contours historiques. Six autres encore pourront être reconstruits. Les travaux sont menés avec l'appui des subsides du Ministère des Beaux-Arts.